ἕνα δεύτερον, τὸν ***Νεοανθρωπισμὸν*** (Neuhumanismus) περὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος, ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ, ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τῶν Lessing, Herder, Schiller, Goethe, Hölderlin, Winckelmann καὶ W. von Humboldt. Οὗτοι δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν μελέτην μόνον τῶν κλασσικῶν. Δημιουργοῦν καὶ οἱ ἴδιοι νέα ἔργα πρωτότυπα εἰς τὴν γλῶσσαν των, καταστάντα διεθνῶς κλασσικά.

Ἡ ἀκμὴ τῆς ποιήσεως κατὰ τὸν Νεοανθρωπισμὸν ἔφθασε νὰ ὑπερτονίσῃ τὴν Λογοτεχνίαν ὡς μέσον παιδευτικόν. Ὁ Schiller εἰς τὰς «***Ἐπιστολὰς περὶ αἰσθητικῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου***» ὑποστηρίζει, ὅτι τὸ ὡραῖον δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ καὶ διὰ τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἤθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος μὲ τὴν ἀνιδιοτέλειάν του. Ὁ καλαισθητικῶς μορφωθεὶς θεωρεῖται, ὅτι τὸ κακὸν τὸ ἀποφεύγει ὡς ἀκαλαίσθητον, ὡς ἄσχημον. Ἄρα ἡ ὡραιότης, λέγει, καλύπτει τὴν ἠθικήν. Ἄλλωστε ἔβλεπεν ὡς Ρωμαντικός, ὅτι ἐπὶ τῆς ποιήσεως ἐθεμελιώνοντο αἱ πάτρίδες καὶ αἱ πολιτεῖαι. Ἀρχὰς ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς διέδιδον εἰς τὰ πλήθη διὰ τῶν ἀσμάτων, τῶν θεατρικῶν ἔργων καὶ τῶν μυθιστορημάτων οἱ ὁμόχρονοί του Ρωμαντικοί.

ϛ'. ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΙΔΕΩΔΕΣ

Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο ἀρχίζει ἐμβρυωδῶς μὲ τὸν Πλατωνισμόν, ἀλλὰ τὴν ὁλοκλήρωσίν του εὑρίσκει διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Πλάτων κηρύττει «***τὴν ὁμοίωσιν τῷ θεῷ***» ὡς τὸ ἀνώτατον, τὴν ἐπιτυγχανομένην διὰ τοῦ «***δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι***»[1]. Τέλειος, λέγει, γίνεται ὁ ἄνθρωπος «***ἐξιστάμενος τῶν ἀνθρωπίνων σπουδασμάτων καὶ πρὸς τῷ θείῳ γιγνόμενος***»[2]. Ἐπίδοσιν ἠθικὴν παρουσιάζει «***ἐπιτηδεύων ἀρετὴν εἰς ὅσον δυνατὸν ὁμοιοῦσθαι θεῷ***»[3]. Ὁ θεὸς εἶναι, λέγει, «***πάντων χρημάτων μέτρον***»[4] καὶ ὡς τοιοῦτος «***πάσης μακαρίου σπουδῆς ἄξιος***»[5].

Ὁ Χριστιανισμὸς ὅμως θὰ εὑρύνῃ καὶ θὰ ἐπιβάλῃ τὰς σποραδικὰς ταύτας ἀναζητήσεις. Θὰ ἐμφανίσῃ πάντας τοὺς ἀνθρώπους ὡς δυναμένους «***τέκνα Θεοῦ γενέσθαι***» διὰ τῆς προσελεύσεως εἰς τὴν νέαν πίστιν, εἰς τὴν νέαν βασιλείαν, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν κοινωνίαν τῶν πιστῶν, τὴν φωτίζουσαν, ἀναγεννῶσαν καὶ σώζουσαν τοὺς ἀκολουθοῦντας τὴν διδαχήν της.

---

1. Θεαίτ. 176 B.
2. Φαιδρ. 249 C - D.
3. Πολιτ. 613 B.
4. Νόμ. 716 C.
5. Αὐτόθι 803 C.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΤΟ Π. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ προσέλκυσις καὶ ὁ φωτισμὸς λαῶν καὶ ἐθνῶν ὁλοκλήρων καὶ ἡ ἀναγέννησις (γέννησις ἄνωθεν) τῶν πιστευόντων ἐμφανίζει τὴν Ἐκκλησίαν ὡς παιδαγωγοῦσαν εἰς Χριστὸν διὰ τῶν ἰδίων της ὀργάνων καὶ διδαγμάτων καὶ ἀποκαλύπτουσαν πᾶσαν ἀλήθειαν.

Ὁ Αὐγουστῖνος εἰς τὴν Πλατωνικὴν Πολιτείαν θὰ ἀντιτάξῃ τὴν «Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ» τὴν «Civitas Dei», εἰς τὴν ὁποίαν ἄρχοντες εἶναι οὐχὶ πλέον οἱ φιλόσοφοι, ἀλλ' οἱ κληρικοί. Οὗτοι γνωρίζουν κατὰ χάριν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν μεταδίδουν εἰς τοὺς πιστούς.

Ὁλόκληρος ἡ ἠθικὴ θεωρία παρέχεται ὡς ***λόγος Θεοῦ*** καὶ ὡς ***θέλημα Θεοῦ*** διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Πλὴν τούτου ὅμως παρὰ τῆς Ἐκκλησίας θεμελιώνονται Σχολαί, κατηχητικαὶ κατ' ἀρχάς, μικταὶ ποικίλης παιδείας ἔπειτα. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι συνήθως κάτοχοι καὶ τῆς θύραθεν παιδείας. Τὰ ἱερὰ βιβλία ἀποτελοῦσι τὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια. Τὰ Μοναστήρια καθίστανται ἑστίαι παιδείας. Διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς σχολῶν, διὰ τῶν βιβλιοθηκῶν, διὰ τῆς ἀντιγραφῆς χειρογράφων καὶ διὰ τῆς ἐξ αὐτῶν προελεύσεως ἀνωτέρων προσωπικοτήτων γίνονται φορεῖς τῆς παιδείας.

Ἡ σύνδεσις αὕτη θρησκείας καὶ παιδείας εἰς τὰς διαφόρους χώρας ἐνεφάνιζε διαφοροποιήσεις, ἀναλόγως τῶν ἑκασταχοῦ ὅρων ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας μεταβαλλομένων περιστάσεων. Εἰς τὴν Δύσιν καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα πᾶσα ἡ παιδεία τοῦ λαοῦ παρέχεται διὰ τῶν Μοναχικῶν ταγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐδίδαξαν τὰς ἐκ τῆς πρωτογόνου καταστάσεως ἐξερχομένας φυλὰς ὄχι μόνον τὰ «ἱερὰ γράμματα», ἀλλὰ καὶ τὴν πρακτικὴν σοφίαν, ἀπὸ τῆς γεωργίας μέχρι τῆς βιοτεχνίας.

Εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἀνατολὴν ἡ Ἐκκλησία συνεδέθη μετὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ἐνισχύουσα τὴν πολιτείαν εἰς τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων, παρηγοροῦσα κατὰ τὰς ἀτυχίας καὶ στηρίζουσα καὶ θάλπουσα κατὰ τὰς ὑποδουλώσεις. Ἐκεῖθεν ἡ πίστις ἡ θρησκευτικὴ συνεδέθη μετὰ τῆς ἐννοίας τῆς πατρίδος. Πᾶς ἀγὼν κατὰ τῶν βαρβάρων ἐλογίζετο ὡς διφυής, τόσον ὑπὲρ τῆς πίστεως, ὅσον καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Παράδειγμα παράλληλον πρὸς τὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπέβησαν καὶ οἱ Ἱσπανοί, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἡ Ἐκκλησία ὑπῆρξε στήριγμα καὶ δύναμις τοῦ ἐθνισμοῦ των κατὰ τοὺς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἀγῶνας.

Ἡ σύναψις αὕτη παιδείας καὶ ἐκκλησίας ἐγέννα συχνὰ ἀντιδράσεις καὶ ἐχθρότητας, ὅταν ἐζητεῖτο παρὰ τῆς δευτέρας, ἵνα ἡ πρόοδος τῆς ἐρεύνης ἀσκῆται ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν της. Διωγμοὶ σοφῶν, ὅπως τοῦ Bruno καὶ τοῦ Galilei καὶ ***Πίνακες ἀπηγορευμένων βιβλίων*** προεκάλεσαν εἰς ὡρισμένας ἐπικρατείας χωρισμὸν τῆς παιδείας ἀπὸ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ν. ΤΣΑΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἐκκλησιαστικὰς ἐπιρροάς. Εἰς τοῦτο συνέβαλον καὶ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ γεγονότα.

Ἡ ἀρχικὴ θρησκευτικὴ ἐπίδρασις ἐν τούτοις παρὰ τὰς ἀκολουθησάσας διακυμάνσεις οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ ἀποτελῇ παράγοντα δρῶντα εἰς παγκοσμίους διαστάσεις. Ἰδίᾳ μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἔχομεν μίαν θρησκευτικὴν ἀναγέννησιν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς κομμουνιστικὰς χώρας, ὅπου αἱ μᾶζαι αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην τῆς θρησκευτικότητος ὡς ἀποτελούσης στοιχεῖον ἀνθρωπισμοῦ καὶ ὁλοκληρώρεως τῆς προσωπικότητος.

Ζ'. ΤΟ ΑΤΟΜΟΚΡΑΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΩΦΕΛΙΜΙΣΤΙΚΟΝ ΙΔΕΩΔΕΣ

Ἡ τάσις αὕτη ἀντλεῖ τὴν δικαίωσίν της ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι σταθμοὺς εἰς τὴν ἱστορίαν ἀποτελοῦν τὰ ἐξαίρετα ἄτομα. Ταῦτα συλλαμβάνουν πρωτοτύπους ἰδέας, σχεδιάζουν μεγάλα ἔργα, τὰ ὁποῖα προβάλλουν εἰς τὰς μάζας, ἵνα τὰ πραγματοποιήσουν ὑπὸ τὴν σταθερὰν ὁδηγίαν των. Ἡ ἀγωγή, ὅσον ἰσχυροτέρας προσωπικότητας ἑτοιμάζει εἰς ἕνα λαόν, τόσον ἐπιτυγχάνει περισσότερον.

Ἡ πρώτη θεωρητικὴ διατύπωσις τῆς τάσεως γίνεται ἀπὸ τοὺς σοφιστάς, οἵτινες ἐπαγγέλλονται, νὰ καταστήσουν τοὺς μαθητάς των ἱκανοὺς νὰ ὑπερέχουν τῶν ἄλλων πολιτῶν, νὰ τοὺς ἐπιβάλλωνται καὶ νὰ τοὺς πείθουν διὰ τῆς ρητορικῆς των χάριν τῶν σκοπῶν των. Οἱ σοφισταὶ δὲν συνεδέοντο μὲ ὡρισμένην πόλιν. Μετέβαινον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ ἤσκουν τὸ ἔργον των, ὅπου εὕρισκον μεγαλυτέραν ἀμοιβὴν καὶ ὅπου ἔκαμνον μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν. Ὁ ἀπόλυτος ἀτομισμός των ἐνισχύετο καὶ ἀπὸ τὸν γνωσιολογικὸν ὑποκειμενισμόν των. Δι' αὐτοὺς τὸ ἄτομον ἦτο «*πάντων χρημάτων μέτρον*», οἱ λόγοι καὶ αἱ ἰδέαι ἦσαν «*δισσοί*», «*ὁ ἥσσων λόγος ἠδύνατο νὰ γίνῃ κρείσσων*», «*ὁ δίκαιος λόγος νὰ γίνῃ ἄδικος λόγος*», ἀφοῦ κατ' αὐτοὺς πάντες οἱ κοινωνικοὶ καὶ ἠθικοὶ θεσμοὶ ἦσαν «*νόμῳ*» καὶ οὐχὶ «*φύσει*», ὁρισθέντες ἀπὸ ἰσχυρὰ ἄτομα ζητοῦντα νὰ δεσμεύσουν τοὺς ἀδυνάτους[1]. Αὐτὴ αὕτη ἡ πόλις δὲν ἦτο τι τὸ «φύσει» ὑπάρχον, ἀλλὰ προϊὸν συμβάσεως. Ἦτο «νόμῳ», ὑπὸ τοῦ «συμφέροντος»

---

1. Ὁ Καλλικλῆς ἐπὶ παραδείγματι ἐτόνιζεν ἀπεριφράστως: «*Ἀλλ' οἶμαι οἱ τιθέμενοι τοὺς νόμους οἱ ἀσθενεῖς ἄνθρωποί εἰσι καὶ οἱ πολλοί. Πρὸς αὐτοὺς οὖν καὶ τὸ αὐτοῖς συμφέρον τούς τε νόμους τίθενται καὶ ἐπαίνους ἐπαινοῦσι καὶ τοὺς ψόγους ψέγουσιν, ἐκφοβοῦντες τοὺς ἐρρωμενεστέρους τῶν ἀνθρώπων καὶ δυνατοὺς ὄντας πλέον ἔχειν, ἵνα μὴ αὐτῶν πλέον ἔχωσιν, ὡς αἰσχρὸν καὶ ἄδικον τὸ πλεονεκτεῖν, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀδικεῖν, τὸ πλέον τῶν ἄλλων ζητεῖν ἔχειν· ἀγαπῶσι γάρ, οἶμαι, αὐτοὶ ἂν τὸ ἴσον ἔχωσι φαυλότεροι ὄντες*». Γοργίας 483 B - C.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΕΒΑΠΣΚ.ΑΠΣΚ.ΠΙ ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

παραχθεῖσα[1]. Ἡ διάκρισις πολίτου ὡρισμένης πόλεως, ἀκόμη καὶ τοῦ Ἕλληνος ἢ βαρβάρου, ἀπορρίπτεται καὶ προβάλλεται μόνον ἡ διάκρισις ἰσχυρῶν ἀτόμων καὶ ἀσθενῶν ἀτόμων[2], πεπαιδευμένων καὶ ἀπαιδεύτων ἀτόμων[3].

Ἡ ἀτομιστικὴ αὕτη τάσις, διδαχθεῖσα εἰς στιγμὰς καθ' ἃς ἡ συνείδησις περὶ «πόλεως» ἦτο ἰσχυρά, δὲν ἀπέκτησε πολλοὺς ὀπαδούς. Μετὰ ἕνα αἰῶνα ὅμως θὰ λάβῃ ἐνίσχυσιν διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα γεγονότων. Τώρα ἀντὶ τῆς «πόλεως», μὲ τὴν ζωὴν αἰώνων καὶ τὸ σταθερὸν πνεῦμα τὸ διαμορφῶνον τοὺς πολίτας, ἔχομεν ἄτομα ἰσχυρά, ἅτινα ἱδρύουν πόλεις καὶ ἀφανίζουν πόλεις, θεμελιώνουν βασίλεια μεγάλα καὶ καταλύουν βασίλεια. Ἡ προκοπὴ ἢ ἡ παρακμὴ τῶν τελευταίων νοεῖται ὡς ἐξαρτωμένη ἀπὸ τὴν δύναμιν ἢ ἀδυναμίαν ἑνὸς ἀτόμου μόνον, τοῦ μονάρχου. Ἰδανικὸν ἀγωγῆς τώρα εἶναι, πῶς τὸ ἄτομον θὰ ἐξελιχθῇ δι' ἑαυτό, εἴτε ὡς πολιτικός, εἴτε ὡς πολεμιστής, εἴτε ὡς καλλιτέχνης, εἴτε ὡς σοφός, ἀσχέτως πρὸς τὴν πόλιν εἰς ἣν ἐγεννήθη.

Φιλοσοφικὴν ἐνίσχυσιν θὰ λάβῃ ἡ ἀτομιστικὴ τάσις καὶ διὰ τῶν Στωϊκῶν. Χαρακτηριστικὸν τῆς διδασκαλίας τούτων εἶναι ἡ στήριξις τῆς πνευματικότητος ἐπὶ τοῦ ἀτόμου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς πόλεώς του. Οὗτοι δὲν δέχονται πλέον ὡς σταθερὰ τὰ ὑπὸ ἑκάστης πόλεως «νομιζόμενα», διότι εἰς τὰς πόλεις πλεῖστα «ἀκίνητα μετεκινήθησαν». Αὐτοὶ οὗτοι οἱ Στωϊκοὶ σχολάρχαι δὲν εὑρίσκονται εἰς σύνδεσμον μὲ τὴν πόλιν των. Ζοῦν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ δὲν εἶναι Ἀθηναῖοι[4]. Κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς ἕκαστος ἄνθρωπος εἶναι αὐτόνομος, διότι ἔχει ἐντός του «σπέρμα τοῦ λόγου», ἓν «μόριον Θεοῦ», τὸ ὁποῖον, ἐὰν θέλῃ, δύναται νὰ τὸ ἐξελίξῃ καὶ τελειοποιήσῃ. Τὸ τελευταῖον ἐπιτυγχάνει ὁ σοφός. Οὗτος εἶναι αὐτάρκης. Εἶναι ἀπηλλαγμένος ἐνθουσιασμῶν ἢ ἀπογοητεύσεων προερχομένων ἀπὸ τὰς τύχας τῆς πόλεως. Ἀκόμη καὶ ἡ μὴ ἀπασχόλησις μὲ τὰ τῆς πόλεως νοεῖται ὡς ἀρετή. Ὁ Στωϊκὸς εἶναι κοσμοπολίτης.

Ὁ ἀτομισμὸς καὶ ὁ κοσμοπολιτισμὸς θὰ ἐπιταθῇ μετὰ τὴν Ρωμαϊκὴν κατάκτησιν. Ὁ Πλούταρχος γράφει «Βίους Παραλλήλους» Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, μὴ ἐξεικονίζων ἱστορίαν πόλεων, ἀλλ' ἀτόμων. Ἀντὶ συστήματος περὶ ὀργανώσεως τῆς πολιτείας οὗτος συλ-

---

1. Πρωταγόρας 322 Β.
2. Πολιτεία 38.
3. Ἰσοκράτους Πανηγυρικός, ιγ'.
4. Ὁ Ζήνων εἶναι ἀπὸ τὸ Κίτιον, ὁ Κλεάνθης ἀπὸ τὴν Ἄσσον, ὁ Χρύσιππος ἀπὸ τοὺς Σόλους, ὁ Σφαῖρος ἀπὸ τὸν Βόσπορον, ὁ Ἥριλλος ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα, ὁ Διογένης ἀπὸ τὴν Σελεύκειαν.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
Ε.Σ.Δ.Τ.Ε. Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

λέγει «Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν», Περσῶν, Ἑλλήνων, Ρωμαίων.

Νέαν ἐνίσχυσιν θὰ λάβῃ ὁ ἀτομισμὸς καὶ κοσμοπολιτισμὸς οὗτος δι' ὡρισμένων Χριστιανικῶν ἰδεῶν. Πᾶν πρόσωπον κατὰ τὴν νέαν πίστιν, εἴτε Ἰουδαῖος εἶναι εἴτε Ἕλλην, ἔχει τὴν ἰδικήν του ἀξίαν. Ἕκαστος δύναται νὰ σώσῃ ἢ νὰ ἀπολέσῃ τὴν ψυχήν του. Τοῦτο πράττει ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην. Κατὰ τὴν γέννησίν του εἶναι φορεὺς «ταλάντου», εἴτε ἁπλοῦ εἴτε πολλαπλοῦ, τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ διαχειρισθῇ πιστῶς καὶ νὰ τὸ αὐξήσῃ.

Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὁ ἀτομισμὸς θὰ ἐπιταθῇ ἔτι περισσότερον, διότι ἡ μετανάστασις ἐκείνη τῶν λαῶν θὰ ἐμφανίσῃ τὰ πλήθη τῶν μικρῶν ἀρχηγῶν καὶ θὰ ἐκθρέψῃ τὸ πνεῦμα τῆς Φεουδαρχίας καὶ τοῦ Ἱπποτισμοῦ, τὸ βασικῶς ἀτομιστικόν. Ἕκαστος ἡγεμονίσκος τώρα εἶναι ὑπεύθυνος μόνον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ δι' ὅ,τι πράττει. Ἀλλὰ καὶ ὅταν περὶ τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνος θὰ ἀρχίσῃ νὰ διαμορφώνεται ἡ ἀστικὴ τάξις, πάλιν ὁ ἀτομισμὸς θὰ εἶναι ἡ βασικὴ ἀντίληψις. Ἕκαστος θὰ μορφώνῃ τὸ πνεῦμα του διὰ νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐκμισθώνῃ ὑπηρεσίας, ἐπιστημονικὰς ἢ τεχνικάς, εἰς τοὺς πάτρωνάς του.

Ἡ Ἀναγέννησις θὰ διατηρήσῃ τὸ ἀτομιστικὸν πνεῦμα, διότι προβάλλει ὡς ἰδανικὸν μίαν καθολικοῦ τύπου ἀνθρωπίνην φύσιν, μὴ συνδεομένην μὲ ὡρισμένον τόπον καὶ τῆς ὁποίας τὰ ὑποδείγματα, ἀντλούμενα ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ κόσμου, θὰ θεωροῦνται ὡς ὁμοίως κατάλληλα δι' Ἰταλοὺς καὶ Γερμανούς, διὰ Γάλλους καὶ Ὁλλανδούς, δι' Ἄγγλους καὶ Σκανδιναυούς. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Διαφωτίσεως, ὁ ἀτομισμὸς θὰ ἐπαναληφθῇ ὑπὸ τὴν Στωϊκὴν ἀντίληψιν, ὅτι ὁ **λόγος** (ratio) ὁ κοινὸς εἰς ὅλους καθοδηγεῖ ἕνα ἕκαστον, πῶς νὰ ἀνευρίσκῃ, σκεπτόμενος ἢ συνδιαλεγόμενος, τὸ δίκαιον, τὸ ἠθικόν, τὸ θεῖον, τὴν ἀλήθειαν.

Σαφῶς παιδευτικὴν μορφὴν θὰ λάβῃ ὁ ἀτομισμὸς δι' ἑνὸς προσώπου, τὸ ὁποῖον θὰ θέσῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὁμοῦ μετὰ τῆς ὀξυνοίας του καὶ τὸ λογοτεχνικόν του χάρισμα, τοῦ ***Ρουσσώ***. Μὴ γνωρίσας ὁ Ρουσσὼ τὴν θαλπωρὴν τῆς οἰκογενείας οὐδὲ τὴν βοήθειαν ἀγαθοποιοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ στηριχθεὶς ἐπὶ μόνου τοῦ προσωπικοῦ του ταλάντου, ἔρχεται διὰ τοῦ ἔργου του «***Αἰμίλιος ἢ περὶ ἀγωγῆς***» νὰ κηρύξῃ τῷ 1762 τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ πᾶσαν κοινωνίαν. Τὸ θέμα τῆς ἀγωγῆς συνάπτει μὲ τὸ κοσμολογικόν, τὸ ἀνθρωπολογικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα. Ὡς τέκνον τῆς Διαφωτίσεως εἶναι ὀπαδὸς τῆς φυσικῆς θρησκείας, τῆς

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

φυσικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τῆς φυσικῆς ἠθικῆς. Λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ προκηρυχθέντος διαγωνισμοῦ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Dijon μὲ τὰ ἐρωτήματα, 1ον ἐὰν ἡ πρόοδος τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς εὐτυχίας καὶ ἠθικότητος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ 2ον περὶ τοῦ αἰτίου τῆς ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων, ἀπήντησεν ἀρνητικῶς εἰς τὸ πρῶτον[1]. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ πολιτισμὸς εἶναι ἡ αἰτία τόσον τῆς ἀνισότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὅσον καὶ παντὸς κακοῦ. Ἐφ' ὅσον, λέγει, ὁ ἄνθρωπος ἔζη κατὰ φύσιν, ἦτο ἀγαθὸς καὶ εὐτυχής, χωρὶς ἐγωϊσμούς. Ὅταν ὅμως ἐσχημάτισε κοινωνίας καὶ ἤρχισεν ἡ εἰδίκευσις εἰς ἔργα καὶ ἀσχολίας, ἠκολούθησεν ἡ ἀνισότης, ὁ συναγωνισμός, ἡ διαφθορά, ἡ ἀθλιότης[2]. Συγχρόνως μὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ « Αἰμιλίου » ἐξέδιδε καὶ τὸ « ***Κοινωνικὸν Συμβόλαιον*** », εἰς τὸ ὁποῖον ὑποστηρίζει ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι γέννημα συμβάσεως, οἰκειοθελῶς συναφθείσης μεταξὺ φύσει ἐλευθέρων ἀτόμων, πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων των.

Εἰς τὸν Αἰμίλιον, συμφώνως πρὸς τὰς ὡς ἄνω ἰδέας του, κηρύττει, ὅτι βασικαὶ ἀρχαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων δέον νὰ θεμελιοῦται πᾶσα ἀγωγή, εἶναι ἡ ***φύσις*** καὶ ἡ ***ἐλευθερία***. Ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν φύσιν, λέγει, καὶ ἂς φύγωμεν ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν μὲ ὅλα τὰ ψεύδη του[3]. Ἡ φύσις τοῦ παιδὸς εἶναι κατ' αὐτὸν ἀγαθή. Ἓν μόνον ἐπιβάλλεται, νὰ τὴν γνωρίσωμεν. Ἡ παιδικὴ ἡλικία δὲν εἶναι ἁπλῆ περίοδος προπαρασκευῆς διὰ τὴν ὡριμότητα, ἀλλ' ἔχει τὴν ἰδικήν της ἀξίαν καὶ πρέπει νὰ τὴν σεβώμεθα. Δὲν πρέπει νὰ ἀναγκάζωμεν τὸν παῖδα νὰ μᾶς ἀκολουθῇ, ἀλλ' ἡμεῖς νὰ παρακολουθῶμεν τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεώς του. Θὰ τὸν ἀφίνωμεν νὰ ἐξελίσσεται ἐλεύθερος, χωρὶς καμμίαν ἐπιβολήν, καθῆκον, ἢ συμμόρφωσιν. Ἡ φύσις φροντίζει διὰ τοῦ πόνου νὰ τὸν καθοδηγῇ. Ἵνα ὑψώνεται ὁ παῖς ὑπεράνω τῶν προκαταλήψεων καὶ ἵνα τακτοποιῇ τὰς κρίσεις του κατὰ τὰς ἀληθεῖς σχέσεις τῶν πραγμάτων, δέον νὰ δοκιμάζῃ μόνος τὰ πράγματα καὶ νὰ κρίνῃ αὐτὰ ἀναλόγως τῆς χρησιμότητός των. Δὲν πρέπει νὰ πιέζωμεν τὸν παῖδα νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὡρίμου, ἀλλ' ὁ ὥριμος παιδαγωγὸς νὰ κατέρχεται μέχρι τῆς καταστάσεως τοῦ παιδός.

Τὸν Αἰμίλιον δὲν τὸν εἰσάγει εἰς καμμίαν κοινωνίαν, διὸ καὶ τὸ

---

1. « Discours sur les sciences et les arts », 1750.
2. « Discours sur les origines de l'inegalité parmi les hommes » 1744.
3. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ ἀφορισμὸς μὲ τὸν ὁποῖον ἀρχίζει τὸν Αἰμίλιον: ***«Τὸ πᾶν εἶναι ἀγαθὸν ἐξερχόμενον ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Δημιουργοῦ. Τὸ πᾶν διαφθείρεται εὑρισκόμενον εἰς χεῖρας τοῦ ἀνθρώπου».***

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Π. Δ.τος Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

μόνον βιβλίον ποὺ θὰ τοῦ δώσῃ περὶ τὸ 12ον ἔτος εἶναι ὁ Ροβινσών, ἵνα μάθῃ πῶς ἐκεῖνος ἐδημιούργησε μόνος του εἰς τὴν νῆσον του ὅλα ὅσα ἐχρειάζετο. Βραδύτερον θὰ μάθῃ περὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, οὐχὶ ὅμως ἀπὸ Ἱστορικούς, ἀλλ' ἀπὸ Βιογράφους. Ὁ Πλούταρχος μὲ τοὺς Παραλλήλους βίους του εἶναι ὁ καταλληλότερος πρὸς τοῦτο. Διὰ τὴν σύγχρονόν του κοινωνίαν δὲν εἶναι ἀνάγκη, λέγει, νὰ διδαχθῇ, διότι αὕτη δὲν ἔχει φυσιογνωμίαν. Αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ δὲν θὰ τοῦ μεταδοθοῦν ὅπως ἐμφανίζονται εἰς μίαν συγκεκριμένην κοινωνίαν, ἀλλ' ὅπως νοοῦνται εἰς μίαν φανταστικήν. Οἱ μῦθοι τοῦ La Fontaine εἶναι ἡ πλέον κατάλληλος ἠθική, διότι παρουσιάζει τὰ θέματά της ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου. Ἐπίσης ἡ θρησκευτικότης δὲν θὰ εἶναι ἡ κρατοῦσα εἰς τὸ δόγμα τῶν γονέων του, ἀλλ' ἡ γενική, ἡ προερχομένη ἐκ τῆς ἐπαφῆς μετὰ τῆς φύσεως, οὐχὶ ὅμως λογικῶς ἀλλὰ συναισθηματικῶς βιουμένη.

Ἡ ὅλη ἀντίληψις τοῦ Ρουσσὼ περὶ ἀτομοκρατικῆς ἀγωγῆς ἐπέδρασεν ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν συγχρόνων του, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν φιλοσόφους καὶ παιδαγωγούς. Ἡ ἐπιρροή της ἐξακολουθεῖ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ὁ Kant, ὅστις τόσον θέλγητρον ᾐσθάνθη ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Αἰμιλίου, ὥστε παρέβη τὸ ἡμερήσιον πρόγραμμα ἀσχολιῶν του, ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὰς ἰδέας του περὶ φυσικῆς ἀγαθότητος τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἤθους τοῦ νέου ἀνθρώπου δέχεται, ὅτι τὴν ἐπιτελεῖ οὐχὶ ἡ ***κοινωνικὴ προστασία***, ἀλλ' ἡ ***ἐσωτερικὴ ἀτομικὴ προστασία***, διότι τὸ ἄτομον εἶναι αὐτόνομον καὶ οὐχὶ ἑτερόνομον. Αὐτὸς οὗτος ὁ θεμελιωτὴς τῆς Ἐπιστημονικῆς Παιδαγωγικῆς Ἔρβαρτος προσδιορίζεται ἀπὸ ἰδέας τοῦ Ρουσσώ, ὅταν εἰς τὰς «Παιδαγωγικάς του Παραδόσεις» τῷ 1835 κηρύσσῃ τὴν Ψυχολογίαν ὡς μίαν ἐκ τῶν βάσεων τῆς ἀγωγῆς, τὴν δὲ ἑτέραν βάσιν, τὴν Ἠθικήν, τὴν θεμελιώνει ἐπὶ ἐμφύτων διαφερόντων.

Ὁ Fröbel, ὁ ἱδρυτὴς τῶν Νηπιαγωγείων, κηρύττων ὅτι «***ὅπως ἐξευγενίζομεν τὰ φυτὰ διὰ τῆς καλλιεργείας, οὕτω τελειοποιοῦμεν τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἀγωγῆς***», ἀντλεῖ ἐκ τοῦ Ρουσσώ. Εἰς τὰ Νηπιαγωγεῖα του, τὰ ὁποῖα ὠνόμαζε ***παιδικοὺς κήπους*** μὲ κηπουροὺς τοὺς νηπιαγωγούς, ὡδήγει τὰ νήπια νὰ ἐνεργοῦν συνεχῶς ὡς ἄτομα καὶ νὰ ἐξελίσσουν τὰ αἰσθητήριά των δι' ἀτομικῶν πράξεων καὶ ἀσχολιῶν μὲ πράγματα.

Οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἔρβάρτου ὑπῆρξαν ἔτι σαφέστερον ἀτομοκρατικοί. Οὕτως ὁ Ziller ἔγραφεν εἰς τὸ ἔργον του «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Γενικὴν Παιδαγωγικὴν» τῷ 1856: «Δὲν ἔχομεν τὴν πρόθεσιν νὰ ἀναζητήσωμεν τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς ἐκτὸς τοῦ ἀτόμου. Δὲν θέλομεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν αὐτὸ ὡς μέσον ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς οἰκογενείας

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΦΥΛΛΙΔΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἢ τῆς πολιτείας, ἢ τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ πρὸς ἐπίτευξιν οἱουδήποτε ἄλλου σκοποῦ... ***Τὸν παιδαγωγὸν καθ' ἑαυτὸν οὐδαμῶς ἐνδιαφέρει, ἵνα ἡ μόρφωσις, τῆς ὁποίας εἶναι κάτοχον τὸ ἄτομον, ἀποβῇ ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ τῆς κοινωνίας, ἢ ἵνα ἡ ὕψωσις τῆς κοινωνίας προέλθῃ ἐκ τοῦ ἀτόμου. Ταῦτα εἶναι πολιτικαὶ θεωρίαι, αἵτινες κεῖνται ἐκτὸς τοῦ παιδαγωγικοῦ ὁρίζοντος»*** [1].

Ἕνα νέον θερμὸν θιασώτην θὰ εὕρῃ ἡ ἀτομοκρατικὴ ἀντίληψις εἰς τὸν Nietzsche, μὲ ἰδιότυπον ὅμως μορφήν. Ἡ περιφρόνησίς του πρὸς τὸ πλῆθος, ἡ ἐκφραζομένη εἰς τὰ ἔργα του «Λυκόφως τῶν εἰδώλων», «Γενεαλογία τῆς ἠθικῆς», «Πέραν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ», ἡ ἀνανεώνουσα τὰ διδάγματα τῶν σοφιστῶν Θρασυμάχου καὶ Καλλικλέους, προέβαλεν ὡς σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς τὴν διαμόρφωσιν ἰσχυρῶν ἀτόμων, διακρινομένων κατὰ τὴν ἰσχυρὰν βούλησιν, τὴν ἀδέσμευτον ἀπὸ οἱανδήποτε ἐπιταγήν. Εἰς τὰς ὁμιλίας του «***Περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν Ἐκπαιδευτικῶν μας ἱδρυμάτων***», τὰς ὁποίας ἔκαμε τὸ 1872 διατυπώνει τὸ ἐρώτημα «Τί εἶναι ἀγωγή; Ποῖος ὁ σκοπός της;» καὶ ἀπαντᾶ: «Εἶναι ἡ κατανόησις καὶ προβολὴ τῶν εὐγενεστέρων ἐκ τῶν συγχρόνων... Εἶναι ἡ ἀθανασία τῶν εὐγενεστέρων πνευμάτων... Εἶναι ἡ ζωὴ καὶ τὸ νόημα μεγάλων πνευμάτων ἐπὶ σκοπῷ μεγάλων ἐπιτεύξεων... Εἶναι κατανόησις τοῦ μεγάλου καὶ γονίμου...» [2]. Ὁ ἀριστοκρατικὸς ἀτομισμός του θὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Γερμανικῆς ἀγωγῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας μέχρι τῶν ἡμερῶν μας μὲ ἐπακόλουθα εἰς διεθνῆ κλίμακα.

Μία ἄλλη πηγὴ ἀτομιστικῆς τάσεως ἐν τῇ ἀγωγῇ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους θὰ καταστῇ ἡ ἐμφάνισις νέων ὅρων καὶ τρόπων διαμορφώσεως τῆς οἰκονομίας, ὡς καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς τεχνικῆς. Οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἐπηρεάζονται κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῶν στοιχείων τούτων καὶ λαμβάνουν ἔναντι τούτων ἀτομιστικὴν θέσιν.

Ὁ Adam Smith (1722-1790) μὲ τὸ ἔργον του «***Ἔρευνα περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐθνῶν, 1776***» τονίζει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατ' ἐξοχὴν ***οἰκονομικὸν ὄν*** (homo oeconomicus). Τὸ ἀτομικὸν συμφέρον εἶναι τὸ ἐλατήριον τῆς προόδου τῶν λαῶν. Ὁ Bentham (1748-1832) εὐθὺς μετ' αὐτὸν θὰ ἀποκηρύξῃ τὰς γνώσεις τὰς μὴ ἐχούσας θετικὰς ἐφαρμογὰς καὶ θὰ διατυπώσῃ τὸ ἰδεῶδες τοῦ ***Ὠφελιμισμοῦ*** (Utilitarismus), τὸ ζητοῦν «***τὴν μεγίστην κατὰ τὸ δυνα-***

---

1. Παρὰ ***Ν. Ἐξαρχοπούλῳ***, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παιδαγωγικήν, τόμ. 1ος, ἔκδ. 4η, σ. 90.

2. *Nietzsche F.*, Unzeitgemässe Betrachtungen, Kröner - Ausg., σελ. 523-524.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑθΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ. Δ.Π.Ι.Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τὸν ὠφέλειαν εἰς τὸν μέγιστον κατὰ τὸ δυνατὸν ἀριθμὸν ἀτόμων» [1]. Ἡ ἑτοιμασία τῆς νέας γενεᾶς, τονίζει, πρέπει νὰ συνίσταται εἰς τὸ νὰ γίνῃ παραγωγικὴ ἀγαθῶν. Ἕκαστος ἠμπορεῖ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἀτομικήν του ὠφέλειαν, διότι αὐτομάτως διὰ τῆς προσπαθείας του ὠφελεῖ καὶ τὸ σύνολον.

Ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Spencer (1820 - 1903) ἐκκινήσας ὡς μηχανικὸς ἐζήτησε νὰ φιλοσοφήσῃ περὶ ψυχολογικῶν κοινωνικῶν καὶ παιδευτικῶν προβλημάτων. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν βιολογικὴν ἀρχὴν τῆς ἐξελίξεως, Δαρβινικοῦ τύπου, ζητεῖ νὰ ἑρμηνεύῃ ὅλας τὰς ἀνθρωπίνους σχέσεις διὰ μηχανικῆς ἰσορροπίας ἀντιθέτων δυνάμεων. Διδάσκει, ὅτι ὁ ἀγὼν τῶν ἀτόμων εἶναι ὁ γεννῶν τὴν ἐξέλιξιν. Ἑπομένως πᾶσα ἀγωγὴ δέον νὰ ζητῇ, ὅπως αὐξάνῃ τὸν ἀτομικὸν δυναμισμόν. Ἡ ἀγωγὴ πρέπει νὰ προπαρασκευάζῃ τὸν παῖδα διὰ τὴν ἄμεσον καὶ ἔμμεσον αὐτοσυντήρησίν του, ἀφοῦ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἐξαντλεῖται μὲ τὴν «παραγωγήν, παρασκευὴν καὶ διανομὴν τῶν πρὸς εὐμάρειαν χρειωδῶν» [2]. Τὴν κοινωνικὴν ἀγωγὴν θεωρεῖ ὡς ἀποβλέπουσαν ἁπλῶς εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν εὐαρέστων ἀσχολιῶν, τῆς μουσικῆς, τῆς ποιήσεως, τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῶν κοσμικῶν συναναστροφῶν [3]. Δι' αὐτὸν μόνον ἄτομα ὑπάρχουν. Ἡ ὁμὰς εἶναι ἁπλῆ νοητικὴ κατασκευή. Ὅταν μᾶς δοθοῦν τὰ ἄτομα δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν ἐξ αὐτῶν τὰς ἰδιότητας καὶ τὴν συμπεριφορὰν τῆς ὁμάδος. Εἶναι ἡ μηχανικὴ ἀντίληψις περὶ κοινωνίας. Αὐτὴν ταύτην τὴν κοινωνιολογίαν θεωρεῖ ὡς ἐπιστήμην ἐξασφαλίζουσαν μόνον τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας [4]. Ἡ μύησις εἰς τὰ θέματα τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς οἰκονομίας δέον κατ' αὐτὸν νὰ ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς σχολικῆς μορφώσεως.

Τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἐπαναλαμβάνουν οἱ Ἀμερικανοὶ φιλόσοφοι James καὶ Dewey διὰ τοὺς ὁποίους ἰσχύει τὸ ἑξῆς δόγμα: «***Ἀληθὲς εἶναι ὅ,τι μᾶς ὠφελεῖ καὶ ψευδὲς ὅ,τι μᾶς βλάπτει»***. Ἰδανικὸς τύπος ἀνθρώπου ἄλλωστε διὰ τὴν Ἀμερικὴν ἀνακηρύσσεται ὁ ἐπιχειρηματίας (businessman) καὶ ὁ πρωταθλητής (recordman), δηλαδὴ ὁ ἔχων τὴν ἀρίστην βιολογικὴν ρώμην. Ἐντεῦθεν ἡ ἀγωγὴ πρέπει νὰ ἑτοιμάζῃ διὰ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα κατ' ἐξοχήν. Αἱ φυσικομαθηματικαὶ γνώσεις καὶ αἱ ἐφαρμογαί των διὰ τῆς τεχνικῆς πρέπει νὰ ἀποτελοῦν τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς παιδείας.

---

1. Παράβ. *Bentham J.*, Deontology, 1834.
2 *Spencer E.*, Ἡ ἀγωγή, 1861, ἑλλην. μετάφρ. Δ. καὶ Π. Λασκάρεως, Ἀθῆναι ἀ.ἔ.
3. Αὐτόθι, σελ. 24, 34.
4. Αὐτόθι, σελ. 41, 59.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΓΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ὁ Ὠφελιμισμὸς τονίζει, ὅτι ἡ ἐπίδοσις ἢ μὴ τῶν λαῶν εἰς τὸ ὡς ἄνω ἰδανικὸν εἶναι ὁ συντελέσας ὥστε νὰ διακρίνωνται σήμερον οἱ λαοὶ εἰς ἀνεπτυγμένους καὶ ὑποαναπτύκτους. Κατ' αὐτὸν ὁ ἔχων βιολογικὴν ὑγείαν, ὡς καὶ τὰ σύγχρονα μέσα καὶ εὐκολίας ζωῆς (comfort) καθίσταται καὶ ἠθικῶς ἀνώτερος. Ὁ παλαιὸς Ἀνθρωπισμὸς ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν καλλιτεχνίαν καὶ τὴν ἠθικὴν θεωρίαν πρέπει νὰ ἀντικατασταθῇ ἀπὸ τὸν ***τεχνικὸν ἀνθρωπισμὸν*** τῆς σήμερον, ὅστις ἐπιτυγχάνει νὰ παρέχῃ εἰς ὅλους ὑγείαν σωματικὴν καὶ μέσα διαβιώσεως καὶ ἀναψυχῆς ἄφθονα καὶ ποικίλα, ἀναλόγως τῶν ἀτομικῶν κλίσεων ἑκάστου.

Ἀκόμη ἕκαστος μαθητὴς δύναται νὰ ἐκλέγῃ εἰς τὸ σχολεῖον τὰ μαθήματα τὰ ὁποῖα τὸν ἐνδιαφέρουν καὶ νὰ μὴ κοπιάζῃ δι' ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν τὸν ἑλκύουν. Ἓν ἀτομιστικὸν ἰδεῶδες δηλαδὴ δέον νὰ γίνῃ δεκτὸν τόσον διὰ τοὺς σκοποὺς τῆς παιδείας, ὅσον καὶ διὰ τὴν πρᾶξιν τῆς παιδείας.

Εἰς ἀτομιστικὴν ἀγωγὴν ὁδηγεῖ εἴτε ἀμέσως εἴτε λεληθότως καὶ τὸ πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου τόσον ἐπιμόνως προπαγανδισθὲν ***σχολεῖον ἐργασίας***. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἰδανικόν του εἶναι νὰ μανθάνῃ ἀλλὰ καὶ νὰ ἀσκῇ τὰς δυνάμεις του ἕκαστος μαθητὴς ἐργαζόμενος μόνος του.

Εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἀτομισμοῦ θὰ συμβάλῃ ἐμμέσως καὶ εἷς ἄλλος παράγων, ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ψυχολογίας, ἰδίᾳ ἡ τοῦ παιδὸς καὶ τοῦ ἐφήβου. Πλῆθος ἐρευνητῶν ἐπεδόθη εἰς τὴν συστηματικὴν σπουδὴν τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ ἐπετεύχθησαν βέβαιαι διακριβώσεις περὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἀντιλήψεως, τῆς ἐκφράσεως, τῆς μνήμης, τῆς φαντασίας, τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, τῆς γενετησίου ζωῆς, τῆς κοινωνικότητος, τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐνδιαφέροντος, τῆς εὐφυΐας, τῆς μιμήσεως, τοῦ ἐθισμοῦ, ὡς καὶ τῶν ἀτομικῶν παραλλαγῶν τούτων ἀπὸ παιδὸς εἰς παῖδα. Ἡ γνῶσις ἰδίᾳ τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν ἐγέννησε τὴν ἀντίληψιν, ὅτι πᾶσα ἀγωγὴ δέον νὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ἀτομικότητα ἑκάστου παιδὸς καὶ τῶν κλίσεών του. ***Ἡ ἀγωγὴ ἐπὶ μέτρῳ***, «l'école sur mesure», ἐθεωρήθη ὅτι εἶναι τὸ συμπέρασμα τῶν ψυχολογικῶν δεδομένων.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006